GEDA MONTVILAITĖ, ANNA TOLLAROVÁ
Karolio universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: senoji lietuvių-slavų raštija, leksikografija, baltistikos istorija, čekų-lietuvių tautinio atgimimo tipologija.

DOI: https://doi.org/10.35321/all82-08

RANKRAŠTINIO *LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO* AUTORYSTĖS KLAUSIMAS: NAUJI FAKTAI, PAAIŠKĖJĘ ATLIEKANT TEISMO RAŠYSENOS EKSPERTIZĘ[1]

The Matter of Authorship of the Handwritten *Dictionary of the Lithuanian Language*: the New Findings Revealed from a Professional Handwriting Analysis[2]

ANOTACIJA

Archyvinis dokumentas *Lietuvių kalbos žodynas* (signatūra IV A 11) yra saugomas Čekijos nacionalinio muziejaus bibliotekos rankraščių ir senųjų spaudinių skyriuje. Šis rankraštinis leksikografinis paminklas datuojamas XIX a. pirmąja puse. Jame yra 1701 straipsnis. Šiame straipsnyje analizuojamas žodyno autorystės klausimas remiantis ankstesniais tyrimais, kuriuose F. L. Čelakovskis nurodomas kaip galimas žodyno autorius. Straipsnyje pristatomi nauji Čekijoje atliktos teismo rašysenos ekspertizės rezultatai. Aptariami įrodymai remiasi prielaida, kad F. L. Čelakovskis yra rankraštinio *Lietuvių kalbos žodyno* autorius.

[1] Straipsnio rengimą finansavo Karolio universiteto Grantų agentūra (GA UK). Projektas *Rukopisný slovník litevštiny Františka Ladislava Čelakovského* (Nr. 520317) vykdomas Karolio universiteto Filosofijos fakultete.

[2] The study was supported by the Charles University, project GA UK No. 520317.

ESMINIAI ŽODŽIAI: rankraštinis *Lietuvių kalbos žodynas*, Františekas Ladislavas Čelakovskis, teismo rašysenos ekspertizė, lituanistika, čekų baltistika.

ANNOTATION

The archival document *Dictionary of the Lithuanian Language* (shelfmark IV A 11) is kept at the Department of Manuscripts and Early Printed Books of the Czech National Museum Library. This handwritten lexicographic relic is dated to the first half of the 19th century and contains 1701 entries. This article focuses on the matter of authorship of this relic following previous research studies, in which F. L. Čelakovský was suggested as the likely author of the Dictionary. The article presents new findings revealed from a Czech professional handwriting analysis. The evidence discussed in the article is based on the assumption that F. L. Čelakovský is the author of the handwritten *Dictionary of the Lithuanian Language*.

KEYWORDS: handwritten *Dictionary of the Lithuanian language*, František Ladislav Čelakovský, professional handwriting analysis, Lithuanistics, Czech Baltistics.

ĮVADAS

Lietuvių kalbos žodynas (*Litevský slovník*) – XIX a. pirmosios pusės rankraštinis paminklas, saugomas Nacionalinio muziejaus bibliotekos Rankraščių ir senųjų spaudinių skyriuje (Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea) signatūra IV A 11, yra 30 didelio formato (21,5 × 35,5 cm) popieriaus lapų leksikografinis darbas. Tai užbaigta filologinė etimologinio pobūdžio studija (suskirstyta pagal abėcėlę nuo *A* iki *Ž*), kurioje iš viso yra 1701 straipsnis.

Prielaida, kad leksikografinio veikalo autorius galėjo būti Františekas Ladislavas Čelakovskis, pirmą kartą pasirodė 2010 metais Iljos Lemeškino straipsnyje *Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas*, kuriame autorius šį darbą pristatė mokslo visuomenei (Lemeškin 2010). Straipsnyje daugiausiai dėmesio skiriama žodyno datavimo ir autorystės problemoms spręsti (Lemeškin 2010: 99).

I. Lemeškinas atkreipė dėmesį į klaidingą Nacionalinio muziejaus darbuotojo (asistento) Františeko Michaleko Bartošo *Žodyno* identifikaciją *Prahos Nacionalinio muziejaus rankraštinių paminklų apraše* (*Soupisu rukopisných památek Národního muzea v Praze*) „Atitinka vok. Neselmano 1850 m. žodyną“ (Bartoš 1926: 181) ir iškėlė ne vieną klausimą dėl *Žodyno* sumanymo ir pobūdžio, nustatė jo atsiradimo laiką ir pateikė daugybę argumentų, įrodančių, kad *Žodyno* autorius galėtų būti F. L. Čelakovskis. Kaip šio čekų atgimimo veikėjo,

mokslininko ir literato kūrybinis rezultatas, *Lietuvių kalbos žodynas* minimas ir kituose darbuose[3].

Tęsiant I. Lemeškino pradėtą darbą su atrasta archyvalija, nuo 2017 m. iki 2019 m. *Lietuvių kalbos žodyno* detalesnei analizei vykdyti buvo skirtas Karolio universiteto Grantų agentūros (GA UK) projektas *Rankraštinis lietuvių kalbos Františeko Ladislavo Čelakovskio žodynas* (*Rukopisný slovník litevštiny Františka Ladislava Čelakovského*) (Nr. 520317).

Vykdant projektą *Žodynas* buvo analizuojamas istoriniame jo parašymo kontekste. Pagrindinis tyrėjų uždavinys buvo šią archyvaliją ištirti kaip filologinę studiją, taip pat buvo sprendžiamas jo autorystės klausimas. Šio tyrimo rezultatai išsamiai pristatyti studijoje *Rankraštinis Lietuviškasis žodynas 19 a. pirmosios pusės čekų baltistikos kontekste: sumanymo koncepcija ir autorystės klausimas* (*Rukopisný Litevský slovník v kontextu české baltistiky první poloviny 19. století: koncepční záměr slovníku a otázka autorství*), publikuojamoje *žurnale Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum* 65(1–2), 2020, 5–18. Siekiant *Lietuvių kalbos žodyną* padaryti prieinamą, to paties projekto vykdymo metu buvo sukurta elektroninė duomenų bazė, pasiekiama adresu http://lsc.ff.cuni.cz. Norėdamas patvirtinti savo pirmtako nustatytą *Žodyno* atsiradimo laiką, tyrėjų kolektyvas nusprendė atlikti rašysenos ekspertizę, kurios išvados yra pristatomos šiame straipsnyje.

Taigi straipsnio tikslas – detaliai pristatyti ekspertizės rezultatus, galinčius patvirtinti, kad *Žodyno* autorius buvo minėtasis čekų baltistas.

Argumentai, kuriais remiantis kalbama apie F. L. Čelakovskį, kaip apie aptariamos archyvalijos autorių, daugiausiai paremti pirmojo Prahos universiteto slavistikos profesoriaus literatūros ir mokslo darbais bei išlikusia korespondencija. *Lietuvių kalbos žodynas* puikiai dera su šios žymios čekų literatūros ir mokslo asmenybės interesų kontekstu ir filologinėmis tezėmis.

Svarbiausiomis aplinkybėmis laikytinos:

1) šio atgimimo veikėjo korespondencija, kurioje atsispindi susidomėjimas baltiškąja medžiaga, vienas iš geriausių pavyzdžių – Josefo Vlastimilo Kamaryto laiško F. L. Čelakovskiui fragmentas, kuriame tiesiogiai kalbama apie lietuvišką žodyną;

[3] Pavyzdžiui, minimas šiuose tyrimuose: *Baltų mitologijos enciklopedijos* pratarmėje (Bětáková, Blažek 2012: 20), kur kalbama apie teonimų vartoseną *Lietuvių kalbos žodyne*; Vaido Šeferio straipsnyje *Kristijono Donelaičio kūryba čekų filologijos akiratyje* (Šeferis 2009) kalbant apie „donelaitizmus“, kurių pasitaiko *Lietuvių kalbos žodyne*; *Čekų baltistikos bibliografijoje*, kur taip pat spėjama F. L. Čelakovskio autorystė (Čeladín, Blažek, Kabeláčová, Seitlová 2016: 305–306).

2) tipologiškai panaši leksikografinė F. L. Čelakovskio veikla, su kuria *Lietuvių kalbos žodynas* puikiai dera (pvz., *Palabės kalbos žodynas* (*Slovník polabštiny*), priedai Josefo Jungmanno žodynui ir kt.);
3) idėjinis *Lietuvių kalbos žodyno* ir kitų F. L. Čelakovskio darbų tapatumas (pvz., mintys, išsakytos F. L. Čelakovskio paskaitose, pirmą kartą išleistose 1877 m., *Skaitymai apie slavų tautų išsilavinimą ir literatūrą* (*Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských*), kurios susijusios su baltų slavų etnogenezės ir glotogenezės problematika);
4) prielaidos dėl kitų asmenų, galėjusių sudaryti *Lietuvių kalbos žodyną*, nepasitvirtinimas (pvz., Karlo Jaromiro Erbeno, kurio vardas pieštuku yra užrašytas ant antraštinio *Žodyno* lapo).

Visi minėti argumentai, nuosekliai aptarti ankstesnėse studijose, yra svarbūs ir esminiai. Atsižvelgiant į F. L. Čelakovskio domėjimąsi vertimais ir į kitą jo leksikografinę veiklą, remiantis duomenimis, gautais iš jo susirašinėjimų, galima daryti prielaidą, kad prie *Lietuvių kalbos žodyno* autorius pradėjo dirbti apie 1825 metus ir vėliau jo rašymą tęsė (plačiau žr. Lemeškin 2010). Atkreipiant dėmesį į rašybos taisykles, kuriomis remiantis ir buvo parašytas tiriamasis rankraštis bei intarpas, perrašytas iš Neselmano žodyno 1851 metais, aišku, kad analizuojamasis *Lietuvių kalbos žodyno* variantas buvo sudarytas apie 1850 metus.

METODIKA

Paneigti abejones ir pateikti patikimą autorystės įrodymą galėtų teismo rašysenos ekspertizės išvados. Taip nutiktų tik tuo atveju, jei tiriamojo rankraščio autoriaus identifikavimas būtų visiškai patvirtintas. Tačiau net ir tuomet, jei teismo rašysenos ekspertizės analizės rezultatai F. L. Čelakovskį, kaip disponuojamo *Lietuvių kalbos žodyno* varianto *rašytoją*, atmestų, tai nereikštų, kad F. L. Čelakovskis nėra šio rašytinio paminklo autorius. Neatmestina akivaizdžiai tikėtina galimybė, kad pirminį *Žodyno* variantą, sudarytą trečiajame XIX a. dešimtmetyje, apie 1851 metus galėjo perrašyti kita filologinės srities asmenybė, pavyzdžiui, kuris nors iš F. L. Čelakovskio sekėjų arba tiesiog profesionalus perrašinėtojas. Tikėtina, kad tuomet buvo kilęs sumanymas *Žodyną* išspausdinti.

Tyrėjų kolektyvas, norėdamas atlikti teismo rašysenos ekspretizę, kreipėsi į pripažintą teismo rašysenos ekspertizės specialistą JUDr.[4] Jiržį Straką, rankraščių specialistą, Čekoslovakiškosios teismo rašysenos ekspertizės bendrijos ir dabartinį kriminalistikos bendrijos pirmininką. J. Straka šioje srityje dirba

[4] JUDr. – teisės mokslų daktaras.

jau daugiau nei keturiasdešimt metų. Specialistas dirbo Prahos kriminalistikos institute, Aukštosios Karlovi Varų mokyklos Kriminalistikos ir teismo ekspertizės institute, taip pat periodiškai dirba Teisingumo ministro patarėjų komandoje atliekant teismo rašysenos ekspertizes. Svarbu paminėti, kad J. Straka turi patirties istorinių rankraščių tyrimuose taikant rašysenos nustatymo metodus. Kaip pavyzdį galima paminėti čekų rašytojo Jaroslavo Hašeko (1883–1923) apsakymo *Kiaulienos istorija* (*Vepřová historie*), parašyto XX a. pradžioje, 2002 metais rasto Oldržicho Treglio motinos palikime, autorystės tyrimą.

Istorinė rašysenos analizė nėra labai dažna kriminalistikos tyrimų kryptis. Todėl šiam darbui pasišventusių raštotyros specialistų nėra daug. Kaip savarankiška tyrimų metodika „kriminalistinio kalbos tyrimo būtinumo problema iškilo jau XIX a. antrojoje pusėje [...], kai buvo ieškoma naujų objektyvių mokslinių žmogaus, padariusio nusikaltimą, identifikavimo metodų“ (Ryngevič 2000: 123). Todėl senųjų raštų tyrinėtojai į pagalbą pasitelkia kriminalistus. Tokia praktika buvo taikoma Diego Ardoino jam gilinantis į Bazelio pėdsako kilmę[5] ar kiek anksčiau atliekant Rūtos Čapaitės (LDK Vytauto raštinės gotikinio rašto, Simono Daukanto ir kt. rašysenos tyrimai)[6], Birutės Triškaitės (*Rankraštinio Mažosios Lietuvos žodyno* Clavis Germanico-Lithvana analizė)[7] ir kitų mokslininkų tyrimus.

Atkreiptinas dėmesys į dar vieną svarbų momentą: aptariama archyvalija, lyginant su minėtaisais tirtais tekstais, yra sąlygiškai nauja, parašyta XIX a. antrąjį ketvirtį (iki 1851 m.) (Lemeškin 2010: 112). Iškilus rašysenos identifikavimo klausimui, viena vertus, ši sąlyga palengvina tyrimą, kita vertus – reikalauja didesnės tiriamos medžiagos apimties.

Ši praktinė mokslo kryptis kiekvienoje šalyje plėtojosi savarankiškai, dėl ko nėra vieningos terminijos, nors naudojamos metodikos ir priemonės gali sutapti ar būti panašios.

Kadangi mūsų pristatomas tyrimas buvo atliktas Čekijoje, straipsnyje vartojama Čekijos Respublikos kriminalistikos ir lingvistikos tradicijai būdinga

---

[5] Ardoino Diego 2018: Bazelio pėdsakas tarpdisciplininių tyrimų fone: rašysenos ekspertizė. – *Baltistica* 53(2), 245–261.

[6] Čapaitė Rūta 1996: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, Juozo Butavičiaus, Simono Daukanto braižai ir charakteriai. – *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 8: *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 114–142; Čapaitė Rūta 1996a: Simono Daukanto rašysena Didžiajame lenkų–lietuvių kalbų žodyne, – *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 7–19; Čapaitė Rūta 1996b: Vytauto laiškai kaip Viduramžių epistolinio žanro pavyzdys. – *Senoji Lietuvos literatūra*, 4 knyga. *Metraščiai ir kunigaikščių laiškai*, Vilnius: Pradai, 47–96.

[7] Triškaitė Birutė 2008: *Rankraštinio Mažosios Lietuvos žodyno Clavis Germanico-Lithvana genezė:* daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

terminija ir jos taikoma tyrimų eiga. Dėl minėtų priežasčių čia pristatoma kriminalinės rašysenos ekspertizės analizė gali skirtis nuo Lietuvoje taikomų metodų. Kai kuriais atvejais, drįstama teigti, kad J. Strakos naudojamas instrumentarijus apima platesnį analizuojamo teksto vertinimo kontekstą. Kai kuriuos specifinius terminus teko išversti, papildant juos paaiškinimais, ką šie reiškia (pavyzdžiui, „taškavimas"). Mėginant vieno geriausių Čekijos kriminalinės rašysenos ekspertizės tyrėjų išvadas perrašyti Lietuvos specialistų vartojama kalba ir terminija, iškiltų daugiau neaiškumų, nei mūsų pasirinktu aprašymo būdu.

Atliekant šios rūšies tyrimus, Čekijos Respublikoje taikoma išvadų skalė[8]:

1. Kategoriška teigiama išvada (ginčytiną ir lyginamąjį tekstą parašė tas pats asmuo).
2. Labai tikėtina teigiama išvada.
3. Vidutiniškai tikėtina teigiama išvada.
4. Mažai tikėtina teigiama išvada.
5. Neįmanoma įrodyti.
6. Mažai tikėtina neigiama išvada.
7. Vidutiniškai tikėtina neigiama išvada.
8. Labai tikėtina neigiama išvada.
9. Kategoriška neigiama išvada (ginčytiną ir lyginamąjį tekstą parašė skirtingi asmenys).

Tyrėjas J. Straka naudojo keletą ekspertizės metodų: analitinį-sintetinį, lyginamąjį ir grafometrinį, taip pat naudojosi stereoskopiniu mikroskopu, kamera su poliarizuojančiu filtru, panaikinančiu atspindžius, ir įgalinančia atlikti tikslius išmatavimus AM4113ZT, USB kamera AD4113T-I2V-Pro2 (su IR ir UV spinduliais), multispektriniu detektoriumi HS3B bei piešimo ir rašymo robotu AxiDraw V3 (Straka 2018: 2).

TYRIMO EIGA

Pirmosios konsultacijos dėl teismo rašysenos ekspertizės prasidėjo 2017 metų rudenį, darbai buvo tęsiami ir kitais metais. Galutinis dokumentas su tyrimo išvadomis tyrėjų kolektyvui buvo pateiktas 2018 metų rugsėjį.

Pačioje bendradarbiavimo pradžioje tyrėjų kolektyvas buvo įspėtas, kad darbas su tokio pobūdžio medžiaga susidurs su daugybe sunkumų, kadangi XIX a. rašytinių paminklų tyrimai, siekiant nustatyti rašytojo autorystę, Čekijos Respublikoje yra unikalūs. Su kliūtimis susiduriama renkantis metodiką ir

[8] https://www.pismoznalectvi.org/odborne-cinnosti/standardy-spp/standard-pro-stanovovani-zaveru/ [žiūrėta 2020-05-18].

priemones. Specialistas, dirbantis su šių dienų medžiaga, remiasi šiuolaikinės rašysenos ypatumais ir taiko atitinkamus teismo rašytinės ekspertizės instrumentus. Tuomet, kai tenka dirbti su istorine medžiaga, jam trūksta patirties tam tikrų požymių, būdingų to laikotarpio rašysenai, nustatymui, žodžių vartosenos ir jų reikšmių išmanymo. Dėl išvardintų priežasčių ginant savo nuomonę galima nustatyti rankraščio rašysenos požymius, tačiau be platesnio konteksto tikrovės atitikmens įrodymas yra negalimas.

Atliekant teismo rašysenos analizę reikėjo sukurti tokias priemones, kurių pagalba minėtų probleminių klausimų iškiltų kiek įmanoma mažiau. Šiuo tikslu teismo ekspertas paprašė pagrindinės projekto tyrėjos greta vertinamosios ir lyginamosios medžiagos (*Žodyno* ir F. L. Čelakovskio autografo) surasti ir pateikti kitų asmenų, rašiusių panašiu metu, buvusių panašaus išsilavinimo, profesijos kaip F. L. Čelakovskis, rankraščių pavyzdžių. Šie buvo reikalingi tam, kad ekspertas pirmiausiai, išanalizavęs tų asmenų rašyseną, galėtų nustatyti, ar rašysenos tiriamu laikotarpiu buvo gana individualios ir turėjo tam tikrų požymių, kurie leistų jas patikimai vieną nuo kitos atskirti.

Šiuo tikslu tyrėjų kolektyvas ekspertui kokybiškų fotokopijų pavidalu pateikė šiuos ranka rašytus dokumentus:

1) Karelo Slavojaus Amerlingo, Osipo Maksimo Bodianskio, Kazimiero Brodzinskio, Jeano de Carro, Piotro Dubrovskio, Josefo Vlastimilo Kamaryto, Vuko Karadžičiaus, Piotro Keppeno, Františeko Malevskio, Nikolajaus Melgunovo, Františeko Palackio ir Aleksandro Šiškovo laiškus, kurie yra saugomi Nacionalinio raštijos muziejaus Literatūros archyve (*Literární archiv Památníku národního písemnictví*, toliau – LA PNP) F. L. Čelakovskio fonde;
2) Pavelo Jozefo Šafaržiko *Išrašų apie lietuvių kalbą* (*Wýpisků o gazyku litewském*) 1833 metų nuorašą, saugomą Nacionalinio muziejaus bibliotekos Rankraščių ir senųjų spaudinių skyriuje (signatūra IX E 4);
3) Karališkosios čekų mokslo draugijos protokolus, rašytus Vaclavo Hankos, saugomus Čekijos Respublikos Mokslų Akademijos archyve (fondas: *Královská česká společnost nauk*, aplankas 10, Nr. 26);
4) 1846 m. rugpjūčio 8 d. Karlo Jaromiro Erbeno laiškas Imperatoriškajam Karališkajam Šalies Prezidiumui, saugomas Nacionalinio muziejaus archyve (signatūra M6/44).

Palyginimui pateikti šaltiniai leido padaryti šias išvadas: „jau devynioliktojo amžiaus pirmojoje pusėje ranka rašyti tekstai buvo individualizuoti tiek, kad galėjo būti atskiriami vienas nuo kito. Taigi nėra kliūčių, kad Františeko Ladislavo Čelakovskio, kaip rašiusiojo tiriamąjį rankraštį, rašysenos nebūtų galima atskirti nuo kitų asmenų rašysenos“ (Straka 2018: 12).

Be išvardintų archyvalijų, ekspertui taip pat buvo pateiktos F. L. Čelakovskio laiškų, kuriuos galima gretinti su *Žodyno* rankraščiu ir F. L. Čelakovskio autografu (jų parašymo datos apima pakankamai didelį laikotarpį (1818–1851)), fotokopijos.

Buvo pateikti šie šaltiniai:

1) Laiškai Josefui Vlastimilui Kamarytui 1818–1828 m. (LA PNP, f. J. V. Kamarýt);
2) Laiškai Martinui Aleksandrui Pržibilui 1842–1845 m. (LA PNP, f. F. L. Čelakovský);
3) Laiškai Janui Planekui 1820–1851 m. (LA PNP, f. F. L. Čelakovský).

Išvadų dalyje J. Straka nurodė, kad „lyginant *Lietuvių kalbos žodyno* rankraštį su kitais Františeko Ladislavo Čelakovskio rašto pavyzdžiais, buvo aptikta įvairios vertės požymių. Dominuoja iš dalies ar visiškai sutampantys požymiai, tačiau, nepaisant to, buvo rasta ir tokių, kurie nėra pakankamai panašūs. Svarbu tai, kad šie požymiai buvo ne bendrojoje, o specialiojoje tyrimų dalyje [...]. Tačiau, sprendžiant konkrečių požymių sutaptį, pagrindinis sunkumas yra ne tam tikrų detalių nustatymas, nesvarbu bendrajame ar specialiajame tyrimo lygmenyje, kaip tai daroma dirbant su šiuolaikiniais rankraščiais, bet atskirų raidžių formų lyginimas su rašysenos standartais [...]“ (Straka 2018: 15).

Požymių sutapimai

Iš dalies ar visiškai sutampančius rašysenos požymius J. Straka aptarė analizę apibendrinančio dokumento išvadų dalies įvade:

1) **raidžių pasvirimas**: analizuojamame rankraštyje ir lyginamuosiuose tekstuose rašysena visur yra pasvirusi į dešinę, dažniausiai apie 50°,
2) **raidžių rišlumas**: raidžių jungimo lygis tiek analizuojamame rankraštyje, tiek kituose tyrimui pateiktuose tekstuose yra vidutinis. Dažniausiai diakritiniai ženklai rašomi atskirai, kitu judesiu; likusiais atvejais nutrūkstantys rašysenos judesiai pasitaiko rečiau,
3) **aukščio santykiai**: eilutės vidurio sritis, lyginant su viršutine ir apatine, dažnai yra suspausta,
4) **pločio santykiai**: analizuojamame rankraštyje ir lyginimui pateiktuose pavyzdžiuose, rašytuose dažniausiai apie 1850 metus, į akis krinta antrinių išplatėjimų persvara prieš pirminius – sujungimai tarp raidžių yra platesni nei pačios raidės.
5) **rašymo technikos sutapimai**:
   a) raidžių <**a**>, <**o**> ovalų rašymo judesio sudėtingumas: raidės <a> ovalas įvairiose pozicijose yra rašomas vienu judesiu, o minėtuose tekstuose greta raidės <o> vienu judesiu parašytų ovalų aptinkami ir

„užapvalinti“ ovalai, parašyti dviem judesiais, ypač žodžio gale (žr. pav. Nr. 1 ir Nr. 2, rodyklėlė),

b) raidės <**d**> rašymo būdas: pagal rašybos standartą viršutinės dalys užsuktos kilpute į kairę arba rašysenos užsukimo požymis yra su linkiu į kairę. (žr. pav. Nr. 1 ir Nr. 2, apskritimas),

c) visuose analizei pateiktuose pavyzdžiuose raidės <**g**> rašymo būdas: ovalai yra mažesni, tiesesni, kilputės siauresnės ir ilgesnės, taip pat tiesios,

d) raidės <**j**> rašymo būdas: dažnos raidės formos su smailesne viršūne, o apačioje be kilpos užraito, tačiau apatinės šios raidės dalies kilputės kartais pasitaiko (žr. pav. Nr. 1 ir 2, rodyklėlė),

e) raidžių <**m**>, <**n**> rašymo būdas: arkos formos nelinkusios pereiti į girliandines (žr. pav. Nr. 1 ir 2, rėmelis),

f) raidės <**p**> rašymo būdas: pasitaiko formos, artimos tiek užapvalintai rašysenai, tiek kursyvui (žr. pav. Nr. 2, rodyklėlė),

g) rašant <**s**> lotyniškąja abėcėle, rašymo forma sutampa, taip pat iš dalies sutampa rašant raidę <**t**>,

h) esama raidžių <**e**>, <**l**>, <**u**> rašymo sutapimų, nors identifikacijai jie mažai reikšmingi (plg. Straka 2018: 16–17).

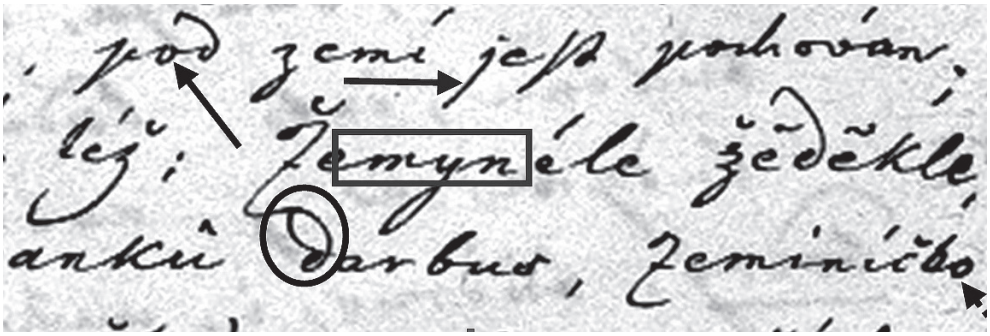

Paveikslėlis Nr. 1: Lietuvių kalbos žodyne *sutampančių ženklų pavyzdžiai*.
Lietuvių kalbos žodynas, *žodis „bohyně země“ (bendros numeracijos eil. Nr. 163, raidės B – eil. Nr. 104)*
(Straka 2018: 17).

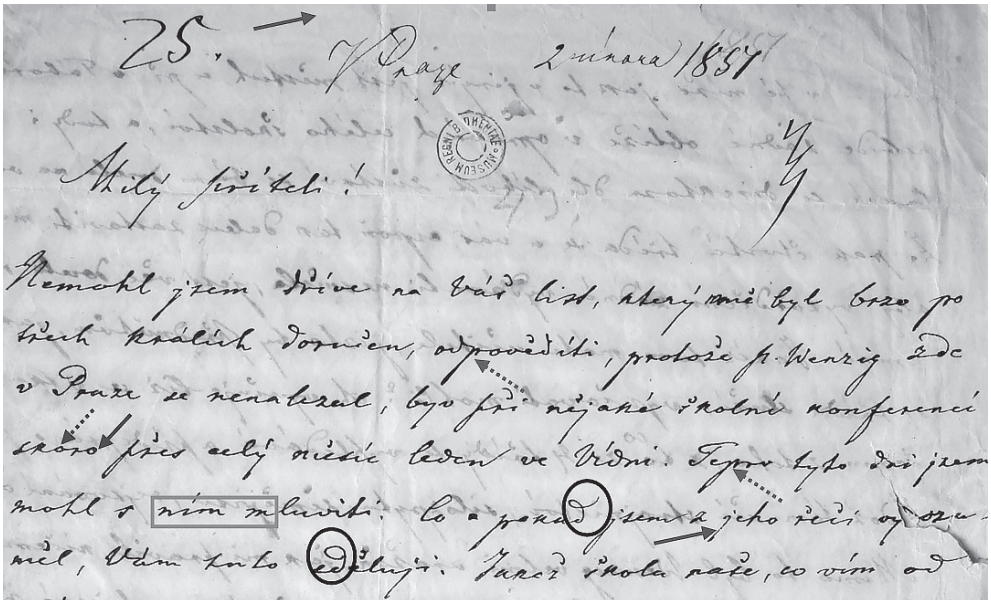
25. V Praze 2 února 1851

Milý příteli!

Nemohl jsem dříve na váš list, který mně byl brzo po třech králích doručen, odpověděti, protože p. Wenzig zde v Praze se nenabízel, byo při nějaké školní konferenci skoro přes celý měsíc leden ve Vídni. Teprve tyto dni jsem mohl s ním mluviti. Co a pokud jsem z jeho řečí o ozu- měl, Vám to oznamuji. Jakož škola naše, co vím od

Paveikslėlis Nr. 2: *Sutampančių ženklų pavyzdžiai F. L. Čelakovskio rankraštyje. F. L. Čelakovskio laiškas, rašytas 1851 m. vasario 2 d.* (Straka 2018: 19).

Nesutapę požymiai

J. Straka taip pat atkreipė dėmesį į rašysenos požymius, kurie nesutampa arba kurių negalima lyginti, kadangi šie buvo parašyti skirtingu metu. Primename, kad analizuojamasis *Lietuvių kalbos žodyno* variantas galėjo būti parašytas maždaug apie 1850–1851 metus, todėl buvo vertinamas pagal to meto rašybos normas, kuomet raidės, tariamos kaip [j], rašomos kaip <j>, tariamos kaip [g], rašomos kaip <g>, tariamos kaip [v], rašomos kaip <v>, o [i] – kaip <i>, taip pat pasitaiko ir dvibalsio <ou> atvejų. J. Straka nurodė, kad greta šių ženklų atitikmenų galima rasti ir kitų jų variantų, kurie lyginimui pateiktuose rankraščiuose, dažniausiai rašytuose apie 1850 metus (turima galvoje laiškai, rašyti apie 1850 m., 1851 m.), F. L. Čelakovskio jau nebenaudojami, tačiau analizuojamame rankraštyje pasitaiko.

J. Straka nurodė šiuos sunkiai paaiškinamus rašysenos požymių atvejus:

1) **Diakritinių kabliukų formos**: lyginimui pateiktuose tekstuose, tarp jų ir tuose, kurie buvo rašyti apie 1850 metus, būdingi kabliukai, įprastai išlenkti į kairę. Tokių tiriamojo rankraščio tekste nerasta (plg. pav. Nr. 3 ir 4, alyvinės spalvos apskritimas (3) ir alyvinės spalvos punktyrinis (4) apskritimas).

2) **Žodžių pabaigos**: lyginimui pateiktiems pavyzdžiams, tarp jų ir tiems, kurie buvo rašyti apie 1850 metus, yra būdinga tai, kad kai kurių žodžių pabaigose pasitaiko ryškesnis jų ištęstumas. Šis rašysenos požymis tiriamajame rankraštyje nepasitaiko (žr. pav. Nr. 4, punktyrinė rodyklėlė).
3) **<z> rašymo būdas**: tiriamajame rankraštyje būdingiausi variantai, atitinkantys senesnes rašysenos normas – su kilpele apačioje, lyginimui pateiktuose tekstuose, datuotuose apie 1850 metus, tokios formos jau nėra (plg. pav. Nr. 3 ir 4, apskritimas (3) ir punktyrinis (4) apskritimas).
4) **<st> samplaika**: šios samplaikos tiriamajame tekste dažnai turi *kurento* šrifto pėdsakų. Šio rašysenos požymio F. L. Čelakovskio rankraščiuose, rašytuose iki 1850 metų, nebepasitaiko (plg. pav. Nr. 3 ir 4, rėmelis (3) ir punktyrinis (4) rėmelis).
5) **„Nabodeníčka“ („Taškavimas“)**[9]: visame tiriamojomo rankraščio tekste akivaizdžiai matyti, kad už raidės <s>, kuri parašyta ne *kurento* šriftu, yra arba mažas ženklelis (dažniausiai taško ar mažo kabliuko formos), arba jis pratęsiamas rašant kitą raidę, einančią po <s>. Toks rašymo būdas įprastai Františeko Ladislavo Čelakovskio rašysenai nebūdingas (Straka 2018: 21–22).

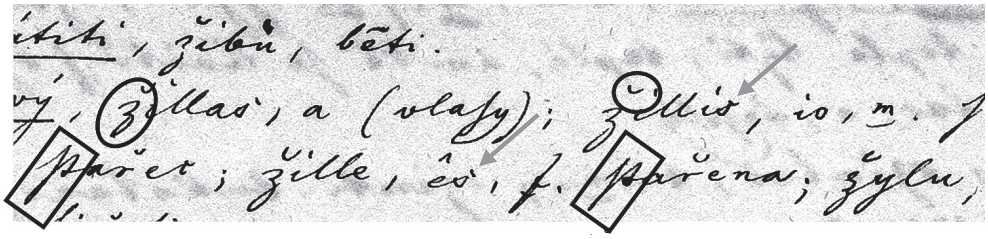

Paveikslėlis Nr. 3: Lietuvių kalbos žodyne *nesutampančių ženklų pavyzdžiai*. Lietuvių kalbos žodynas, *žodis „sivý“* (*bendros numeracijos eil. Nr. 1339, raidės S – eil. Nr. 192)* (Straka 2018: 23).

[9] „Nabodeníčko“ („Taškavimas“) yra čekų lingvistinis terminas, kurio autorystė XIX amžiuje buvo priskiriama Janui Husui. Paprastai šis terminas yra vartojamas, kuomet kalbama apie XV amžiaus diakritinės ortografijos reprezentantus. „Nabodeníčko krátké“ („trumpasis taškavimas“) įprastai reiškia taškelį virš raidės, „nabodeníčko dlúhé“ („ilgasis taškavimas“) – brūkšnelį virš raidės. Ši terminija plačiau aprašoma (įskaitant ir minėto termino autorystės klausimą) Janos Pleskalovos studijoje (plačiau žr. Pleskalová 2007: 147–151). Ekspertizės išvadose šis terminas buvo pavartotas įvardinant ženklelį, randamą virš raidės <s>, kuris garso tarties ypatumų nežymi.

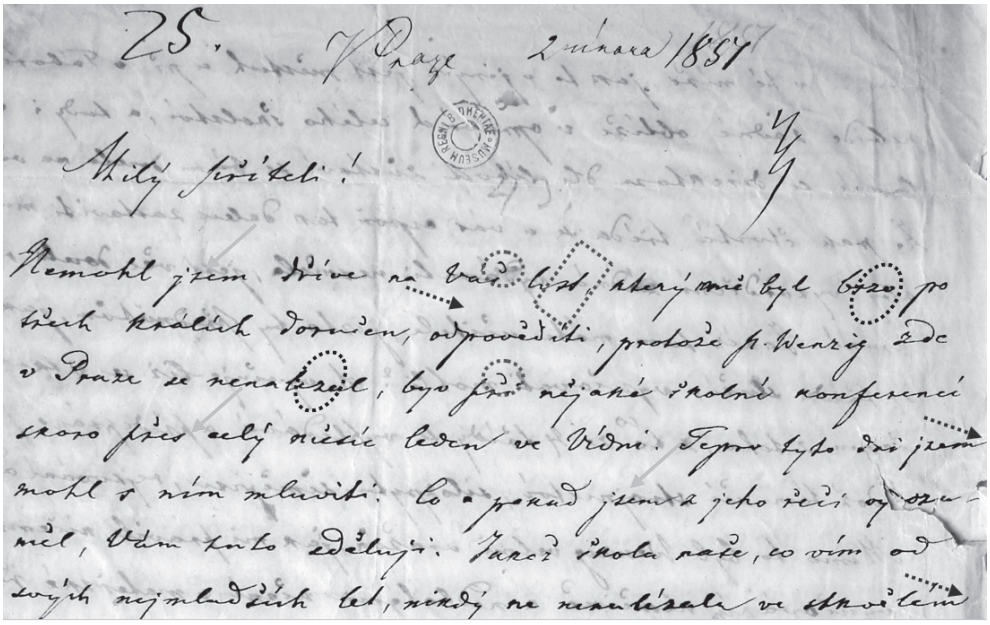

Paveikslėlis Nr. 4: *Nesutampančių ženklų pavyzdžiai F. L. Čelakovskio rankraštyje. F. L. Čelakovskio laiškas, rašytas 1851 vasario 2 d.* (Straka 2018: 23).

Komentaras

Projekto vadovas I. Lemeškinas, paprašytas J. Strakos, šias išvadas pakomentavo. Mokslininko nuomone, nurodytus neatitikimus galima paaiškinti taip:

„Žodynas [...] turėjo rastis dalimis pirmojoje XIX a. pusėje. Pirmą kartą apie F. L. Čelakovskio *Letawském Slownjku* (Lietuvišką žodyną) yra užsimenama 1827 m., tačiau ankstesniu jo variantu, parašytu vadovaujantis senesnėmis rašybos normomis, deja, nedisponuojama.

Pagrindinis šio leksikografinio paminklo čekų-lietuvių kalbų tekstas parašytas (tiksliau, nurašytas) XIX a. ketvirtąjį dešimtmetį. Vėliausią datavimo ribą leidžia nustatyti antrinis lietuvių-vokiečių kalbų intarpas, pridėtas (ne anksčiau kaip 1851 m. vasarį) prie pagrindinio žodyno teksto. Taip *Žodynas* buvo papildytas giminystės terminais. 1851 metais *Neselmano žodynas*, kaip spausdintinis *Žodyno* šaltinis, nurodomas ant fol. 2r. Būtina paminėti, kad pavadinimas *Wörterbuch der littauischen Sprache* taip pat, kaip ir vokiška aiškinamoji dalis, įrašyta prie giminystės leksikos fol. 2v, yra parašyta *fraktūra*. Ši aplinkybė gali būti svarbi siekiant perprasti kai kuriuos specifinius rašysenos bruožus.

XIX a. pirmosios pusės filologai rėmėsi leksikografijos darbais, kurie XVIII–XIX a. atsirado Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminare

(Albertus-Universität Königsberg). Dažniausiai naudotasi leksikografiniais Pilypo Ruigio (*Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum*, 1747 m.), Kristijono Gotlibo Milkaus (*Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Wörter-Buch*, 1800 m.) ir jau minėto Georgo Heinricho Ferdinando Neselmano (*Wörterbuch der littauischen Sprache*, 1851 m.) darbais. Karaliaučiuje išleisti žodynai, iš kurių autorius savo tyrimams sėmėsi svarbios medžiagos, iki 1851 metų buvo išspausdinti *švabachu*. XIX a. šiuo šriftu spausdinta vokiečių kalba buvo perrašoma *fraktūra*, tačiau lietuvių ir čekų kalboms *Lietuvių kalbos žodyno* autoriaus pasiūlymu turėjo būti naudojama *antikqua*. Taip pat svarbu nepamiršti, kad pagrindinę poziciją žodyno rašymo procese užėmė būtent lietuvių kalba, autorius iš prieinamų jam šaltinių išrinkdavo leksemas, kurios tariamos skambėjo panašiai į slavų kalbų žodžius. Lietuvių kalba ir jos spausdintinė Rytų Prūsijos forma (*švabachas*) turėjo pirmenybę, tai galėjo išryškėti ir grafine lingvistinio pavyzdžio išraiška. Perrašant lietuviškus tekstus *antikqua*, galėjo kilti tam tikrų „neatitikimų“, pavyzdžiui, didesnė tikimybė grafemas rašyti samplaikomis (<st>, <sz>, <sk>, <sl> ir pan.).

Apskritai, rankraštis daro įskaitomo ir „pavyzdinio“ įspūdį. Rašiusiojo stengtasi, kad lietuviškų žodžių pateikimas nekeltų abejonių (šis „perdėtas“ preciziškumas vėliau perimamas ir rašant čekų kalba; tame pačiame veikale lietuviškoji ir čekiškoji dalys, suprantama, susilieja), dėl to tarp galimų variantų renkamasi ta grafemos forma, kurios fonetinė vertė yra neginčytina. Tai suprantama, jei turėsime omenyje tai, kad tikslinis rankraščio skaitytojas (kitas XIX a. filologas) ar surinkėjas spaustuvėje lietuvių kalbos nemokėjo, taigi negalėjo fonetinės ginčytinų ženklų prasmės suprasti iš konteksto. Tai pasireiškia, atrodo, be kita ko, ir ženklo <s> rašyboje su diakritikos ženkleliu dešiniajame laukelyje (plg. šio ženko varianto vartosenos atvejį tituliniame 1829 metais išleisto *Ohlasu písní ruských (Rusų dainų aidas)* puslapyje“ (Lemeškin 2018).

Teismo rašysenos eksperto išvados

J. Straka atsižvelgė į šias svarbias pastabas ir panaudojo jas savo išvadose:

„**Ad 1. (diakritinių kabliukų formos)**

Kalbant apie diakritinius kabliukus, gausiuose ir skirtingu metu parašytuose F. L. Čelakovskio rankraščių, pateiktų lyginimui, pavyzdžiuose galima rasti jų variantų, neišlenktų į kairę pusę. Tačiau akivaizdžiai atpažįstami ir, svarbiausia, būdingi rankraščiams, datuotiems apie 1850 metus, yra kabliukai, išlenkti į kairę pusę; tai, suprantama, nerodo medžiagos nepatikimumo. Nepaisant to, net ir remiantis doc. Lemeškino nuomone, negalima prieiti prie išvados, kad tai nežinia kokiu būdu galėjo būti susiję su tam tikrais veiksniais, turėjusiais įtakos rankraščio atsiradimui, jei F. L. Čelakovskis yra *Lietuvių kalbos žodyno* rašytojas,

kaip nurodo doc. Lemeškinas. Taigi, esant dabartinei situacijai, neįmanoma šio rašysenos požymio, vertintino kaip sutampančio, patikimai paaiškinti.

Ad 2. (Žodžių pabaigos)

Žodžių pabaigų požymis, tai yra žodžių pratęsimas kai kuriais lyginimui pateiktos medžiagos žodžių rašymo atvejais, kai tuo tarpu tiriamajame rankraštyje jis nepasitaiko, bendrąja prasme yra mažai svarbus. Viena vertus, *Lietuvių kalbos žodyno* teksto rašymo principas yra taupumas. Tai galėjo turėti įtakos žodžių pabaigos rašymo būdui, t. y. pabaigų suglaudinimui. Nepaisant to, kad lyginimui pateiktuose 1850 ir 1851 metų tekstuose žodžių pabaigos pratęsimai pasitaiko, vis dėlto juose dominuoja suglaudintos pabaigos, t. y. tokios, kokios būdingos ir tiriamajam rankraščiui.

Ad 3. (<z> rašymo būdas)

Raidžių <z> rašymo būdas ir naudota rašymo forma tiriamajame rankraštyje didžiąja dalimi remiasi normomis, galiojusiomis iki 1849 metų. Galima rasti ir kitų formų, tačiau jų skaičius nėra didelis [...].

Viena vertus, būtina konstatuoti, kad pastebėti skirtumai tarp raidės <z> rašymo formos, naudotos tiriamajame rankraštyje ir lyginimui pateiktuose pavyzdžiuose iš kitų šaltinių, daugiausiai parašytų nuo 1849 metų, yra akivaizdūs; kita vertus, veiksniai, turėję įtakos rankraščio atsiradimui, *kurento* formas galėtų pateisinti. Tačiau reikia pripažinti, kad tai hipotetinis paaiškinimas, kurio negalima įrodyti, remiantis to paties laikotarpio pavyzdžiais.

Ad 4. (<st> samplaika)

Kaip ir 3 paaiškinimo atveju, taip ir čia tenka konstatuoti, kad samplaika <st>, parašyta *kurentu*, jau kuris laikas lyginamuosiuose F. L. Čelakovskio pavyzdžiuose nepasitaiko (prieinamuose šaltiniuose neberandama nuo 1820 m. kovo mėn.). Kadangi šią samplaiką, paveiktą *kurento*, galima rasti (iki 1820 m.), nederėtų atmesti doc. Lemeškino hipotezės, kad tai gali būti tam tikras laikotarpio poveikio atspindys, atsižvelgus į *Lietuvių kalbos žodyno* radimosi aplinkybes, kurios, ko gero, ir galėjo turėti tam įtakos.

Ad 5. „Taškavimas“

Pagaliau, net ir kalbant apie vadinamąjį „taškavimą“, negalima paneigti doc. Lemeškino hipotezės dėl jo naudojimo tiriamajame rankraštyje, siekiant tinkamai atskirti raides vieną nuo kitos, kad spaustuvininkas galėtų jas perskaityti. Viena vertus, žinoma, yra svarbu, kad doc. Lemeškinas pats pasiūlė paaiškinimą, kodėl toks ženklelis buvo panaudotas F. L. Čelakovskio rašytame rankraštyje, tačiau negalima teigti, kaip matoma iš pateikto paveikslėlio (pav. Nr. 5), kad Františeko Ladislavo Čelakovskio rašysenoje niekada toks rašymo būdas nepasitaikydavo.

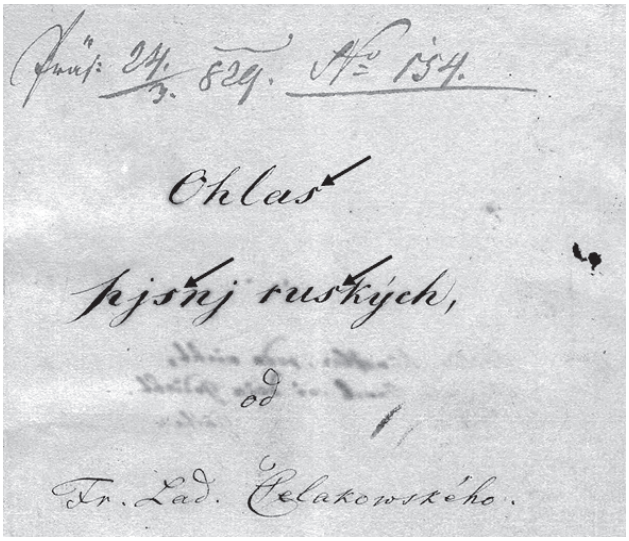
Ohlas
pjsnj ruských,
od
Fr. Lad. Čelakowského.

Paveikslėlis Nr. 5: *„Taškavimas“ F. L. Čelakovskio rankraštyje. Titulinis „Ohlasu písní ruských“ puslapis, 1829 m.* (Straka 2018: 26).

Šią hipotezę truputį komplikuoja tai, kad, pavyzdžiui, J. V. Kamarytas „taškavimo“ būdą, skirtingai nei F. L. Čelakovskis, naudoja kaip įprastą, ir ne tik laiškuose, bet ir tekstuose, skirtuose spausdinti [...].

Kalbant apie dabartinę praktiką, atrodo, sunku patikėti, kad šie požymiai lyginamuosiuose pavyzdžiuose, nesvarbu, ar parašytuose kur kas anksčiau nei tiriamasis rankraštis, ar panašiu metu (1850 m., 1851 m.), būtų pavartoti atsitiktinai ar visame *Lietuvių kalbos žodyno* tekste būtų fiksuojami nuolatos. Darant prielaidą, kad dinaminiai stereotipai, kuriais remiantis rankraštis buvo kuriamas, yra svarbūs, šiems laikams tai būtų neįprastas rezultatas. Tačiau norint suteikti šiam požymiui didesnį svorį, reikėtų labai išsamiai ištirti tiek F. L. Čelakovskio, tiek jo amžininkų rankraščius“ (Straka 2018: 24–27).

J. Straka, atsižvelgdamas į visas anksčiau minėtas nuorodas, ekspertizės išvadų dalyje teigė: „Iš atliktų tyrimų akivaizdžiai matyti, kad nebuvo rasta požymių, kurie leistų kategoriškai teigti, jog F. L. Čelakovskis yra tas, kuris užrašė archyvaliją *Lietuvių kalbos žodynas*. Be to, tai, kad buvo rasta ne tik didelės įrodomosios galios turinčių atitikimų, bet ir akivaizdžių skirtumų, sprendimą objektyviai apsunkina vertinant analizuotus faktus, pagrįstus atitinkamai objektyviomis sąlygomis, būtent tuo, kad galimybės tirti rankraštį, atsiradusį devynioliktojo amžiaus viduryje, yra ribotos. Viena vertus, yra požymių, kurių neįmanoma patikimai paaiškinti (kartais tik hipotetiškai), tačiau, kita vertus, yra

įrodytini sutapimai su F. L. Čelakovskio rankraščiais. Dėl to, kad pakankamai dažnai, o kartais ir iš esmės tuo metu keitėsi rašybos normos, ir dėl turimų žinių trūkumo šia tema nėra įmanoma vienareikšmiškai paaiškinti tų pokyčių poveikio dėsningumo konkretaus rašančiojo atveju, sutapimai negali būti traktuojami kaip patikimi taip, kaip juos būtų galima pripažinti tiriant šiuolaikinį rankraštį. Dėl visų aukščiau nurodytų priežasčių objektyviausia yra teismo rašysenos ekspertizės išvada, kad F. L. Čelakovskio, kaip *Lietuvių kalbos žodyno* archyvalijos rašytojo, autorystės patvirtinimas yra teigiamas, atitinkantis apibrėžimą vidutiniškai tikėtina“ (Straka 2018: 27).

Pagal aukščiau pateiktą vertinimų skalę, eksperto vertinimas atitinka trečiąjį punktą iš devynių. Teigiama išvada daroma tokiu atveju, kai „įrodymai pagrindžia tvirtinimą, jog ginčytina ir lyginamoji medžiaga buvo parašyta to paties asmens. Nepaisant to, atskleisti požymiai yra nepakankami, kad būtų galima daryti teigiamą labai tikėtiną išvadą“[10].

Baigiamojoje dalyje J. Straka apibendrino atliktą analizę:

„Aptariamąją archyvaliją, t. y. *Lietuvių kalbos žodyną* (signatūra IV A 11), kurio originalas yra saugomas Nacionalinio muziejaus Rankraščių ir senųjų spaudinių skyriuje, **tikėtina, parašė** Františekas Ladislavas Čelakovskis, gimęs 1799 m. kovo 7 d. ir miręs 1852 m. rugpjūčio 5 d., kurio rankraščiai man buvo pateikti ištirti“ (Straka 2018: 27).

APIBENDRINIMAS IR BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

Teismo rašysenos ekspertizės, atliktos JUDr. J. Strakos, išvados yra įtikimos. J. Straka nustatė, kad F. L. Čelakovskio autorystė yra „tikėtinai įmanoma“. Iš dalies ar visiškai F. L. Čelakovskio ir rašiusio *Žodyną* asmens šie rašysenos požymiai sutampa: raidžių pasvirimas, raidžių jungimas, jų aukščio ir pločio santykiai, sutapimai, pastebimi raidžių <a>, <o>, <d>, <g>, <j>, <m>, <n>, <p>, <s> rašyboje lotyniškąja abėcėle, retesni <t> rašymo atvejų atitikimai, identifikavimui mažai svarbūs, pastebimi ir raidžių <e>, <l>, <u> rašyboje.

Sunkiau paaiškinami yra šie požymiai: diakritinių kabliukų rašymas, žodžių pabaigos ištęsimas, raidės <z>, samplaikos <st> rašymo būdas ir „taškavimas“. Galima daryti prielaidą, kad šiems skirtumams rastis įtakos turėjo tam tikros

[10] https://www.pismoznalectvi.org/odborne-cinnosti/standardy-spp/standard-pro-stanovovani-zaveru/ [žiūrėta 2020-05-18].

aplinkybės, veikusios *Žodyną* rašiusį asmenį, dėl ko kai kuriais atvejais rašysenos požymių neįmanoma vienareikšmiškai paaiškinti.

Derėtų atsižvelgti ir į kitus su šia čekų asmenybe susijusius faktus, išsamiai aptartus ankstesnėse studijose. Žinoma, turima galvoje

- jo korespondencija (ypač J. V. Kamaryto laiško fragmentas, kuriame tiesiogiai kalbama apie *Lietuvių kalbos žodyną*),
- tai, kad *Lietuvių kalbos žodynas* neprieštarauja kitai mokslininko leksikografinei veiklai, tipologiškai artimai minėtam darbui,
- panašios idėjos, išsakytos ne tik *Lietuvių kalbos žodyne*, bet ir kituose šio čekų atgimimo veikėjo mokslo darbuose.

Nemažiau svarbu ir tai, kad tyrimų metu buvo atmesta prielaida, jog archyvaliją galėjo parašyti kuris nors kitas to meto tyrėjas.

Asmenybių, galėjusių parašyti tokio pobūdžio žodyną čekiškoje erdvėje XIX a. pirmojoje pusėje, nėra daug. Minėtasis K. J. Erbenas (1811–1870) neabejotinai buvo žymus čekų literatas, kuris grožiniams tekstams idėjų (taip pat kaip ir F. L. Čelakovskis) sėmėsi iš žodinės liaudies kūrybos. Tačiau tai, kaip K. J. Erbenas savo mokslo darbuose naudoja baltiškąją medžiagą, leidžia daryti prielaidą, kad jis nebuvo patyręs lituanistikos specialistas. Įtikinamesnis pieštuku ant antraštinio aptariamosios archyvalijos puslapio užrašyto komentaro „Erben?“ paaiškinimas, manytina, galėtų būti toks: tai žymuo, naudotas vidinėms archyvo reikmėms. Šį paaiškinimą pagrindžia ir faktas, kad K. J. Erbenas 1846–1851 metais dirbo pirmuoju tuomet įkurto *Krašto archyvo* (*Archiv Vlastenecký*, nuo 1848 m. *Čekų muziejaus archyvas*, dabar *Nacionalinio muziejaus archyvas*) vadovu.

Iš galimų *Lietuvių kalbos žodyno* autorių sąrašo negalima išbraukti garsaus kalbotyrininko ir baltisto Pavelo Josefo Šafaržiko (1795–1861) kandidatūros. Tačiau šiuo atveju galimybę paneigia analizuojamo veikalo sandara. *Lietuvių kalbos žodynas* išsiskiria akivaizdžia romantine motyvacija ir yra paveiktas laikotarpiui būdingų tendencijų. Manytina, kad nors ir negalima atmesti prielaidos, kad P. J. Šafaržikas galėjo nuspręsti parašyti baltų–slavų kalbų žodyną, labiau tikėtina, kad šios užduoties jis būtų ėmęsis atsakingiau.

Suprantama, galima svarstyti ir kitas XIX a. asmenybių kandidatūras, ne tik F. L. Čelakovskio amžininkus, bet ir jo mokinius bei sekėjus. Iš jų , pavyzdžiui, minėtinas Ignacas Janas Hanušis (1812–1869), pirmosios F. L. Čelakovskio biografijos[11], išleistos 1855 metais, autorius. Tačiau stingant šią prielaidą patvirtintinančių įrodymų, nesvarbu, I. J. Hanušio ar kurio nors kito asmens atveju, manoma, kad į šį klausimą toliau gilintis neverta.

[11] Hanuš Ignác Jan 1855: Život a působení Františka Ladislava Čelakovského, Praha: Tisk umělecko-knihtiskařského ústavu K. Bellmanna.

Vis dėlto yra svarbu, kad kriminalinės ekspertizės išvadose F. L. Čelakovskis buvo įvardintas kaip „tikėtinas“ rankraščio kūrėjas. Nepaisant to, kad nėra visiškai atmesta galimybė, jog *Lietuvių kalbos žodynas* ta forma, kuria disponuojama, buvo perrašytas kito asmens, autorystės nustatymas kaip „vidutiniškai tikėtinos“ (turint galvoje ir sunkumus, kilusius analizuojant šaltinius), mums yra dar viena labai svarbi F. L. Čelakovskio autorystę patvirtinančios dėlionės detalė, paliudyta lyginant su išlikusiais šio čekų atgimimo veikėjo literatūros ir mokslo darbais.

Nepaisant to, kad rašysenos ekspertizė nenustatė, jog F. L. Čelakovskis neginčytinai yra *Lietuvių kalbos žodyną* užrašęs asmuo ir tvirtai pripažinti jo autorystės negalima, žvelgiant konceptualiai, F. L Čelakovskio autorystę galima laikyti įrodyta.

ŠALTINIAI

Litevský slovník. Knihovna Národního muzea, oddělení rukopisů a starých tisků, signatūra IV A 11.

Lemeškin Ilja 2018: *Vyjádření k psané podobě „Litevského slovníku“*, Praha.

Standart pro stanovování závěrů znaleckého zkoumání. Prieiga internete: https://www.pismoznalectvi.org/odborne-cinnosti/standardy-spp/standard-pro-stanovovani-zaveru/ [žiūrėta 2020-05-18].

Straka Jiří 2018: *Znalecký posudek z oboru písmoznalectví, specializace ruční písmo, zabývající se otázkou zda předmětnou archiválii, tj. Litevský slovník (sing.: IV A 11), jehož originál je uložený v Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea, napsal František Ladislav Čelakovský, narozený 7. března 1799 a zemřelý dne 5. srpna 1852*, Praha.

LITERATŪRA

Bartoš František Michálek 1926: *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*, Praha: Melantrich.

Běťáková Marta Eva, Blažek Václav 2012: *Encyklopedie baltské mytologie*, Praha: Libri, 2012.

Čeladín Jindřich, Blažek Václav, Kabeláčová Tereza, Seitlová Eva 2016: Čekų baltistikos bibliografija. – *Acta Linguistica Lithuanica* 74, 305–351.

Lemeškin Ilja 2010: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. – *Leksikografija ir leksikologija* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 98–113.

Pleskalová Jana 2007: Nabodeníčka v české lingvistické terminologii. – *Slavica Slovaca* 42(2), 147–151.

Ryngevič Renata 2000: Lingvistinė ekspertizė Vokietijoje ir Lenkijoje: raidos tendencijų apžvalga. – *Jurisprudencija* 18(10), 122–128.

Šeferis Vaidas 2009: Kristijono Donelaičio kūryba čekų filologijos akiratyje. – *Senoji Lietuvos literatūra*, knyga 28, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 41–62.

The Matter of Authorship of the Handwritten *Dictionary of the Lithuanian Language*: the New Findings Revealed from a Professional Handwriting Analysis

SUMMARY

The article addresses the authorship of the handwritten relic of the first half of the 19th century – *The Dictionary of the Lithuanian Language* (*Litevský slovník*) – kept at the Department of Manuscripts and Early Printed Books of the Czech National Museum Library (shelfmark IV A 11; 30 large-format (21.5 × 35.5 cm) pages).

To continue the research of Ilja Lemeškin and other researchers, the project *Františ*ek Ladislav Čelakovský's *Handwritten Dictionary of the Lithuanian Language (Rukopisný slovník litevštiny Františka Ladislava Čelakovského*) (No. 520317), which was dedicated to a more detailed analysis of *The Dictionary of the Lithuanian Language* and was funded by the Charles University Grant Agency (GA UK), was conducted at the Faculty of Philosophy of Charles University from 2017 to 2019.

Authorship related arguments had to be supplemented with the conclusions of a professional handwriting analysis carried out by JUDr. J. Straka.

Expert Straka used several analysis methods: analytic-synthetic, comparative-graphometric. To analyze the manuscripts, the expert also resorted to specialized equipment.

In the final part Straka summarized his analysis by the statement that F. L. Čelakovský's authorship is "probable". The following features match in the handwriting of both F. L. Čelakovský and *The Dictionary* author in part or in full: slant angle of letters, coherence of letters, height and width ratio; coincidence in the shapes of letters <a>, <o>, <d>, <g>, <j>, <m>, <n>, <p>, <s> in the Latin script is observed; there is less coincidence in the writing of <t>; matching shapes of letters <e>, <l>, <u>, which do not play an

important role in the analysis. The following features are more difficult to explain: the writing of diacritical hooks; the extension of word endings; the way of writing the letter <z>, the combination <st> and "dotting". It may be assumed that the above differences were determined by the influences that affected the writer in composing *The Dictionary*; despite the above, in some cases the features cannot be explained absolutely reliably.

Though we cannot fully reject the possibility that the form of *The Dictionary of the Lithuanian Language*, which is at our disposal, was transcribed by a different person, the determination of authorship as "moderately likely" (bearing in mind the difficulties encountered in the analysis of sources) is yet another very important piece of the puzzle confirming Čelakovský's authorship, which was testified by comparing it with the surviving literary and scientific works of this Czech figure of national revival.

Based on the findings of all the available studies on this topic, we may consider F. L. Čelakovský's authorship a proven fact.

Įteikta 2020 m. gegužės 1 d.

GEDA MONTVILAITĖ
ANNA TOLLAROVÁ
Karolio universitetas Filosofijos fakultetas
nám. Jana Palacha 1/2, Cz-11638 Praha, Čekija
Geda.Montvilaite@ff.cuni.cz
anna.tollarova@gmail.com